

ЕВОЛЮЦІЯ ЖАНРІВ КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

Єрмоменко Андрій Юрійович,

кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0002-4349-4288

Єрмоменко Наталія Олександрівна,

старша викладачка кафедри
музичного мистецтва
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0001-6038-5940

У статті досліджено еволюцію жанрів камерно-інструментального ансамблю в контексті європейської музичної традиції від доби епохи Бароко до сучасності. Протягом XVIII століття камерно-інструментальний ансамбль поступово набуває більшої структурної визначеності, що у епоху Класицизму виливається у формування жанрових канонів – передусім струнного квартету, фортепіанного тріо, сонати для скрипки і фортепіано, квінтету тощо. У творчості Й. Гайдна, В. А. Моцарта, Л. ван Бетховена закладаються основні принципи камерного жанру: рівноправність партій, мелодична завершеність, тематичний розвиток, діалогічність, тощо. Ці риси не лише кодифікують жанрову систему, а й відкривають простір для подальших стилістичних напрямів.

У добу Романтизму камерна музика, зберігаючи ознаки вишуканого музикування, розвивається в напрямі романтичної витонченості, емоційної насиченості та національного колориту. Жанрові рамки розширюються за рахунок введення нових інструментальних складів, зростання ролі фортепіано, збагачення гармонічної мови й фактури. Визначальний внесок у розвиток камерного ансамблю здійснили Ф. Шопен, Ф. Шуберт, Й. Брамс, Ф. Мендельсон, Р. Шуман та інші, які поєднали класичну форму з новою виразністю. На межі XIX–XX століть з'являються перші спроби переосмислення камерної форми в модерністському контексті: зростає експериментальна роль ансамблю, активізується використання нових технік композиції, формуються принципи тематичної фрагментарності, поліфонічної багатомірності.

У XX столітті камерно-інструментальний ансамбль набуває ознак пошуку нових художніх моделей. Особливе місце займають твори представників «другої віденської школи», неокласиків, авангардистів, а також композиторів, які інтегрують елементи джазу, фольклору, електронної музики. Камерні жанри дедалі частіше набувають неконвенційних форм: нестандартний склад, відкритість структури, імпровізаційність, взаємодія з мультимедійними елементами. Водночас зберігається глибинна традиція камерності як простору духовного спілкування, діалогу та концентрації музичної думки.

Таким чином, еволюція жанрів камерно-інструментального ансамблю віддзеркалює загальні процеси розвитку європейської музичної традиції: від нормативної канонічності до індивідуалізованого експерименту. Камерно-інструментальний ансамбль виступає як жанрове явище, культурний феномен, що постійно набуває нових естетичних, стильових і жанрових парадигм.

Ключові слова: камерно-інструментальний ансамбль, еволюція жанрів, барокова музика, класицизм, романтизм, модернізм, постмодернізм, камерна музика, музичні форми, виконавська практика, експериментальні ансамблі, музична трансформація.

Yeromenko Andrii, Yeromenko Nataliya. The evolution of chamber instrumental ensemble genres in the European musical tradition

The article examines the evolution of chamber instrumental ensemble genres in the context of the European musical tradition from the Baroque to the present. During the eighteenth century, the chamber-instrumental ensemble gradually acquired greater structural certainty, which in the Classical period resulted in the formation of genre canons - primarily the string quartet, piano trio, sonata for violin and piano, quintet, etc. The works of J. Haydn, W. A. Mozart, and L. van Beethoven lay down the basic principles of the chamber music genre: equality of parts, melodic completeness, thematic development, dialogue, etc. These features not only codify the genre system, but also open up space for further stylistic trends.

In the Romantic era, chamber music, while retaining the features of refined musicianship, develops in the direction of romantic sophistication, emotional intensity and national colour. The genre framework is expanded by the introduction of new instrumental compositions, the growing role of the piano, and the enrichment of harmonic language and texture. A decisive contribution to the development of the chamber ensemble was made by F. Chopin, F. Schubert, J. Brahms, F. Mendelssohn, R. Schumann and others, who combined the classical form with new expressiveness. At the turn of the nineteenth and twentieth centuries, the first attempts to rethink the chamber form in a modernist context appeared: the experimental role of the ensemble increased, the use of new composition techniques intensified, and the principles of thematic fragmentation and polyphonic multidimensionality were formed.

In the twentieth century, the chamber instrumental ensemble acquired signs of a search for new artistic models. A special place is occupied by the works of representatives of the 'second Viennese school', neoclassical and avant-garde composers, as well as composers who integrate elements of jazz, folklore and electronic music. Chamber music genres are increasingly taking on unconventional forms:

non-standard composition, open structure, improvisation, and interaction with multimedia elements. At the same time, the deep tradition of chamber music as a space for spiritual communication, dialogue and concentration of musical thought is preserved.

Thus, the evolution of the chamber instrumental ensemble genres reflects the general processes of development of the European musical tradition: from normative canonicity to individualised experimentation. The chamber instrumental ensemble acts as a genre phenomenon, a cultural phenomenon that constantly acquires new aesthetic, stylistic and genre paradigms.

Key words: *chamber instrumental ensemble, evolution of genres, Baroque music, Classicism, Romanticism, Modernism, postmodernism, chamber music, musical forms, performance practice, experimental ensembles, musical transformation.*

Вступ. Камерно-інструментальний ансамбль як жанрова форма музикування має глибоке історичне коріння у європейській традиції. Від барокових тріо-сонат до сучасних експериментальних ансамблів, розвиток цього жанру музичного мистецтва відображає еволюцію музичної мови, зміну естетичних ідеалів, суспільно-культурних умов і виконавських практик. Особливість камерної музики – у її здатності поєднувати вишуканість музичного спілкування з високим рівнем художньої виразності. У межах камерного ансамблю кожен інструмент зберігає свою індивідуальність, створюючи вишукану гармонійну тканину міжінструментального діалогу.

Матеріали та методи дослідження. Наукову базу дослідження становлять музикознавчі праці, присвячені історії та теорії камерно-інструментального ансамблю, аналізу творчості композиторів різних історичних епох (А. Кореллі, Й. Гайдна, Л. ван Бетховена, Ф. Шуберта, Б. Бартока, А. Шенберга, Л. Ноно, П. Булеза, К. Сааріахо та ін.), нотні джерела та аудіозаписи камерних творів. Також вивчені сучасні дослідження з питань жанрової еволюції, виконавської практики та стилевих трансформацій у європейській камерній музиці.

Методологічну основу дослідження становлять історико-культурний підхід (вивчення жанрових змін у контексті епохи), порівняльно-аналітичний метод (зіставлення камерних жанрів у різні періоди), структурно-функціональний аналіз (дослідження формотворення, фактури, інструментального складу), а також елементи стилістичного та інтерпретаційного аналізу. Застосування комплексного підходу дозволило простежити динаміку жанрових процесів, виявити сталі й новаторські риси в еволюції камерно-інструментального ансамблю.

Результати дослідження. *Барокова епоха: зародження камерно-ансамблевої традиції.* У XVII столітті формується поняття камерної музики (від італ. *musica da camera* – «музика для кімнати»), що протиставляється *musica da chiesa* – церковній музиці. Основним жанром стає тріо-соната, популяризована Арканджело Кореллі. Типова тріо-соната складалася з двох мелодичних інструментів (переважно скрипок) та *basso continuo* (клавесин + віолончель), що забезпечував гармонічну основу. Незважаючи на назву, в ансамблі брали участь чотири музиканти. В епоху Бароко також були поширені жанри – сюїти, канцони, сонати да камера, сонати да кірка. Барокова камерна музика вирізняється варіативністю складів, експериментальними пошуками форм і фактур, гнучкістю виконавської практики [1, с. 85]. Видатні композитори епохи Бароко – Г. Ф. Гендель, Й. С. Бах, А. Вівальді [2, с. 76]. *Класицизм: особливості жанрової системи.* У другій половині XVIII століття

жанрова система камерно-інструментальної музики набуває стійких форм. Найбільш усталеним жанром стає струнний квартет, що втілює ідеали класичної рівноваги та гармонії. Йозеф Гайдн заклав фундамент жанрової моделі квартету: чотири частини, перша з яких – написана у сонатній формі. Людвіг ван Бетховен значно розширив художній потенціал жанру квартету, перетворивши квартет на засіб філософського узагальнення та психологічного драматизму [12, с. 243]. Разом із квартетом активно розвиваються фортепіанне тріо, дует, квінтет, залучаються духові інструменти (кларнет, валторна) [3, с. 120]. Для класицизму характерна чіткість структури, тематична розробка, гармонійна збалансованість усіх голосів ансамблю [5, с. 135]. *Романтизм: експансія жанрових і виразових можливостей.* XIX століття позначено зростанням ролі камерної музики як засобу індивідуального самовираження композитора. Композитори епохи Романтизму (Ф. Шуберт, Ф. Мендельсон, Р. Шуман, Й. Брамс тощо) розширюють традиційні жанри квартету й тріо, впроваджуючи нові інструментальні поєднання, зміщуючи акценти на мелодизм, гармонічну будову, ліричну виразність. Камерна музика набуває романтичного характеру, часто адресована вузькому колу слухачів. З'являються такі жанри, як фортепіанний квінтет, струнний секстет і октет, ансамблі з духовими інструментами (кларнетне тріо Брамса, квінтети з флейтою чи валторною) (Plantinga, 1984, р. 78). Інструменти трактуються як «персонажі» драматичної дії, а фортепіано набуває значення рівноправного партнера [15, р. 56]. *Модернізм XX століття: деконструкція жанрових норм.* XX століття знаменується відмовою від усталених жанрових рамок. Модерністські композитори (К. Дебюссі, І. Стравінський, А. Шенберг, Б. Барток, П. Хіндеміт) прагнуть до нових форм організації музичного простору. Жанрові визначення стають умовними, часто замінюються авторськими назвами («Музика для струнних, ударних та челести», «Сюїта», «Медитація») [9, р. 29]. Камерно-інструментальні ансамблі втрачають фіксовані складі – утворюються камерні формації з 5–15 інструментів. Зростає роль ансамблів сучасної музики (наприклад, *Pierrot Lunaire* Шенберга як модель нетрадиційного камерного складу: флейта, кларнет, скрипка, віолончель, фортепіано + голос) [8, р. 124]. *Післявоєнна доба: нові пошуки та розширення меж.* Після Другої світової війни європейська камерна музика вступає в період інтенсивного експериментування. Композитори прагнуть переосмислити традиційні жанри, розширити виразові можливості та знайти нові шляхи взаємодії між інструментами. Антон Веберн розвиває ідеї серіалізму, створюючи мініатюрні твори з максимальною концентрацією музичного матеріалу. Бела Барток у своїх струнних квартетах поєднує елементи

фольклору з новаторськими ритмічними структурами. Водночас з'являється нове покоління композиторів (Л. Ноно, П. Булез, К. Штокхаузен), що експериментують з електронікою, просторовим розміщенням виконавців, мікрополіфонією [5, р. 91]. *Сучасна доба: полістилізм і крос-жанровість*. Камерно-інструментальна музика ХХІ століття існує в умовах постмодерного полістилізму, мультикультурності й технологічного прогресу. Традиційні жанри не втрачають актуальності (квартети Пярта, Канчелі, Сільвестрова), проте дедалі частіше поєднуються з інноваційними елементами: електронікою, джазом, народними інструментами, візуальним мистецтвом [14, р. 209]. Поширеними є мультимедійні ансамблі, ансамблі нової музики (Klangforum Wien, Ensemble InterContemporain), імпровізаційні проекти. Камерна музика стає засобом соціального впливу, інтерактивного мистецтва, частиною інтердисциплінарних перформансів. Інноваційні композитори, як Таня Леон, Томас Адес, Кайя Сааріахо, активно долають бар'єри між академічним і неакадемічним мистецтвом.

У ХХ столітті відбувається кардинальний перегляд жанрової парадигми. Композитори експериментують із фактурою, формою, засобами звуковидобування, вводять нетрадиційні інструменти та електроніку, часто поєднуючи акустичне та електронне звучання. У творах А. Шенберга, І. Стравінського, Л. Беріо, Х. Холлігера камерний ансамбль постає як динамічна структура, що розкриває композиторське мислення постмодерної доби. Камерність у цьому контексті набуває значення лабораторії нових звукових ідей.

У ХХІ столітті простежується подальше розширення меж камерного жанру внаслідок інтермедіальності, мультикультурності та технологічних інновацій. Камерна музика стає простором для перформативного, мультимедійного й інтерактивного мистецтва. Актуальним є синтез традиційної техніки з концептуальними підходами, що засвідчує відкритість камерного ансамблю до діалогу з іншими мистецькими формами.

Висновки. Еволюція жанрів камерно-інструментального ансамблю в європейській музичній традиції є важливим етапом у розвитку музичного мистецтва. З самого початку своєї історії, від барокової тріо-сонати до сучасних інноваційних композицій, камерна музика відображала зміни в естетичних і соціокультурних умовах, а також в технологіях виконання та творчості. У бароковий період ми спостерігаємо зародження класичних форм ансамблевої музики, що поступово набувають значення у музиці для «внутрішніх» слухачів – камерної. У класицизмі та романтизмі жанри камерно-інструментальних ансамблів кодифікуються і розширюються, з'являються нові інструментальні поєднання та більш складні музичні форми. Романтики, в свою чергу, виводять жанр на новий рівень індивідуальної виразності, розширюючи його можливості, вносячи більшу експресивність і різноманіття у виконання.

ХХ століття, з його модернізмом та експериментальними пошуками, відіграло важливу роль у зміщенні традиційних жанрових меж, що призвело до виникнення нових форм камерної музики. Камерні ансамблі стали мобільними, адаптуючись до умов сучасності, де значення мають не лише традиційні техніки композиції, але й інноваційні експерименти в тембрових та технічних аспектах музичного мистецтва. Післявоєнний період та сучасність відзначаються ще більшими пошуками меж між класичним та новітнім мистецтвом, розширенням жанрового спектру через взаємодію з іншими мистецтвами, включаючи електроніку, театральні перформанси, візуальні компоненти. Камерна музика залишається активним інструментом соціальних та культурних змін, що відкриває нові горизонти для творчості та музичного спілкування. Таким чином, еволюція камерно-інструментальних ансамблів продовжує бути важливим полем для інновацій та самовираження, залишаючи місце для нових ідей і підходів, що сприяють розвитку музичної культури в умовах сучасності.

Література:

1. Грушецький І. В. Історія музичних стилів : навч. посіб. Київ : Музична Україна, 2012. 320 с.
2. Задерацький В. В. Музичне мислення ХХ століття : навч. посіб. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2014. 304 с.
3. Ковальчук О. М. Камерна музика: від бароко до модерну : монографія. Львів : Сполом, 2010. 280 с.
4. Мартинюк А. В. Камерно-інструментальні ансамблі: історія, теорія, практика : навч. посіб. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2015. 272 с.
5. Мішурова Л. М. Ансамблеве виконавство: історія і сучасність : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2021. 184 с.
6. Муха А. Р. Словник-довідник музичних термінів / упоряд. А. Р. Муха. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2004. 320 с.
7. Холопцева Л. В. Камерна музика ХХ століття : монографія. Харків : ХДАК, 2013. 196 с.
8. Bonds M. E. A History of Music in Western Culture. 4th ed. Boston : Pearson, 2013. 720 p.
9. Griffiths P. Modern Music and After : directions since 1945. Oxford : Oxford University Press, 2010. 480 p.
10. Hill J. W. Baroque Music: Music in Western Europe, 1580–1750. New York : W. W. Norton, 2005. 720 p.
11. Plantinga L. Romantic Music: A History of Musical Style in Nineteenth-Century Europe. New York : W. W. Norton, 1984. 624 p.
12. Rosen C. The Classical Style: Haydn, Mozart, Beethoven. Expanded ed. New York : W. W. Norton, 1997. 560 p.
13. Said-Mazour N. New Directions in Contemporary Chamber Music. London : Routledge, 2020. 256 p.
14. Taruskin R. The Oxford History of Western Music. Vol. 3–5. New York : Oxford University Press, 2005.
15. Whittall A. Exploring Twentieth-Century Music: Tradition and Innovation. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 372 p.

References:

1. Grushetskyi I. V. (2012). *Istoriia muzychnykh styleiv: navchalnyi posibnyk*. [History of Musical Styles: Textbook]. Kyiv: Muzychna Ukraina. 320 p. [in Ukrainian].
2. Zaderatskyi V. V. (2014). *Muzychne myslennia XX stolittia: navchalnyi posibnyk*. [Musical Thinking of the 20th Century: Textbook]. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. 304 p. [in Ukrainian].
3. Kovalchuk O. M. (2010). *Kamerna muzyka: vid baroko do modernu: monohrafiia*. [Chamber Music: From Baroque to Modernism]. Lviv: Spolom. 280 p. [in Ukrainian].
4. Martyniuk A. V. (2015). *Kamerno-instrumentalni ansambli: istoriia, teoriia, praktyka: navchalnyi posibnyk*. [Chamber Instrumental Ensembles: History, Theory, Practice]. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho. 272 p. [in Ukrainian].
5. Mishurova L. M. (2021). *Ansambleve vykonavstvo: istoriia i suchasnist: navchalnyi posibnyk*. [Ensemble Performance: History and Modernity]. Kyiv: Lira-K. 184 p. [in Ukrainian].
6. Mukha A. R. (2004). *Slovnyk-dovidnyk muzychnykh terminiv / uporiad. A. R. Mukha** [Dictionary of Musical Terms]. Ternopil: *Navch. kn.* – Bohdan. 320 p. [in Ukrainian].
7. Kholoptseva L. V. (2013). *Kamerna muzyka XX stolittia: monohrafiia*. [Chamber Music of the 20th Century]. Kharkiv: KhDAK. 196 p. [in Ukrainian].
8. Bonds M. E. (2013). *A History of Music in Western Culture*. 4th ed. Boston: Pearson. 720 p. [in English].
9. Griffiths P. *Modern Music and After : directions since 1945*. Oxford : Oxford University Press, 2010. 480 p. [in English].
10. Hill J. W. (2005). *Baroque Music: Music in Western Europe, 1580–1750*. New York: W. W. Norton. 720 p. [in English].
11. Plantinga L. (1984). *Romantic Music: A History of Musical Style in Nineteenth-Century Europe*. New York: W. W. Norton. 624 p. [in English].
12. Rosen C. *The Classical Style: Haydn, Mozart, Beethoven*. Expanded ed. New York : W. W. Norton, 1997. 560 p. [in English].
13. Said-Mazour N. (2020). *New Directions in Contemporary Chamber Music*. London: Routledge. 256 p. [in English].
14. Taruskin R. *The Oxford History of Western Music*. Vol. 3–5. New York : Oxford University Press, 2005. [in English].
15. Whittall A. *Exploring Twentieth-Century Music: Tradition and Innovation*. Cambridge : Cambridge University Press, 2003. 372 p. [in English].